

мана обнимались, кланялись, поднимали к небу свои руки, как будто молились). Так олицетворяется в тексте природа.

Итак, лексико-тематическая группа номинаций объектов природы многочисленна и значима в рассказах «Верочка», «Красавицы», «Страх», «Дама с собачкой». В рассказе же «Человек в футляре» лишь в конце произведения в авторском повествовании появляется поэтическое описание лунной ночи.

Анализ состава и функций лексико-тематических групп в конкретных рассказах имеет немалое значение в изучении вопросов лексической организации текста, представленности в них в качестве особенно значимых, существенных определенных единиц лексико-семантического плана.

Литература

1. Барлас, Л.Г. Художественно-речевая структура рассказа «Верочка» / Л.Г. Барлас // Проблемы языка и стиля А.П. Чехова. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 1988. – С. 50 – 55.
2. Галанов, Б.Е. Живопись словом. Портрет. Пейзаж. Вещь / Б.Е. Галанов. – М. : Советский писатель, 1974. – 345 с.
3. Кожевникова, Т.Ф. О направлениях исследования лексической структуры художественного текста в функциональной лексикологии / Т.Ф. Кожевникова // Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия : Гуманитарные и социальные науки. – Архангельск, 2011. – С. 66 – 69.
4. Невердинова, В.Н. Рассказ А.П. Чехова «Дама с собачкой» / В.Н. Невердинова // Русская классическая литература. Анализ художественного текста. – Таллин : Валгус, 1988. – С. 110 – 119.
5. Фортунатов, Н.М. Архитектоника чеховской новеллы / Н.М. Фортунатов. – Горький, 1975. – 109 с.

А.Г. Міхалевіч (Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка)

ФУНКЦЫІ КАНСТРУКЦЫЙ З ПАЎТОРАМ У РАМАНЕ НІЛА ГІЛЕВІЧА “РОДНЫЯ ДЗЕЦІ”

Ключавыя словы: стылістычны прыём, анадыпложіс, анафара, паўтор, эпіфара, раздзяляльна-выдзяляльная функцыя, выдзяляльна-акцэнтная функцыя.

У верасні мінулага года споўнілася 90 гадоў з дня нараджэння вядомага літаратуразнаўцы, перакладчыка, фалькларыста, народнага паэта Беларусі Ніла Сямёнавіча Гілевіча. Сваю паэтычную дзейнасць ён пачаў у 1946 годзе, калі 15-гадовым юнаком апублікаваў у часопісе “Бярозка” верш “Яблынька”. У гісторыю нацыянальнай літаратуры і культуры Ніл Сямёнавіч увайшоў як аўтар зборнікаў “Песня ў дарогу”, “Прадвесне ідзе па зямлі”, “Неспакой” і інш., а таксама манаграфій “Паэтыка беларускай

народнай лірыкі”, “Паэтыка беларускіх загадак”. Чытачам Ніл Гілевіч вядомы перш за ўсё ліра-эпічным раманам у вершах “Родныя дзеці” (1985 г.), дзе аўтар выказвае сваю грамадзянскую пазіцыю пра сэнс чалавечага жыцця, вернасць роднай зямлі, беларускай нацыі, мове, адданасць маці. Раман вызначаецца займальнасцю сюжэту, у якім рэальныя падзеі (кампазітар Сцяпан Вячорка едзе на 70-годдзе сваёй маці Сахвіі Пятроўны ў родныя мясціны, сустракаецца з родзічамі, аднавяскоўцамі, былой каханай Альжбетай Кудзёлкай) пераплятаюцца з ідэальнай прасторай, дзе падаюцца ўспаміны, мары, спадзяванні героя. Варта адзначыць і кампазіцыйную незвычайнасць рамана: у ім, акрамя асноўнага сюжэту, знайшлі месца запеўка, дапеўка і 6 лірычных адступленняў (патэтычнае, іранічнае, гістарычнае, у гонар маці, кулінарнае, педагагічнае).

Раман “Родныя дзеці” вызначаецца багаццем мастацкіх дэталей і стылістычных прыёмаў. Сярод апошніх паводле частотнасці ўжывання і стылістычнай матываванасці вылучаюцца канструкцыі з паўтарамі, структурная спецыфіка якіх заключаецца ў перыядычным паўтарэнні пэўнай сінтаксічнай пазіцыі з аднолькавым лексічным напаўненнем. Так, у мове твора, і асабліва ў лірычных адступленнях, пераважае некантактны паўтор дзейніка, выражанага асабовымі займеннікамі. Напрыклад, у адступленні першым – патэтычным – аўтар выказвае свае адносіны да Радзімы і таму часта паўтарае займеннік “я”: *О, Беларусь!.. – Няхай усклікну / І я [тут і далей выдзелена намі. – А. М.] – за волатамі ўслед. / Як пілігрым нясе малітву – / Так я нясу іх завет. // Я скалясіў і змераў пешкі / Твае прасторы ўдоўж і ўшыр – / І ўсе шляхі, дарогі, сцежкі / Пакрыжаваліся ў душы [1, с. 124].* Адступленне чацвёртае аўтар прысвячае маці і, выказваючы вялікую любоў да самага дарагога чалавека, дапускае паўтор не толькі займенніка “ты”, але і іншых лексем: *І колькі ты жывеш на свеце – / Спакон вякоў, здавён-даўна – / Ты сэрцам там, дзе плачуць дзеці, / Бо дзеці слёз не льюць здарма. // Бо ім ці страшна, ці балюча, / Ці душыць крыўда – не сцяраецца. / Ад шчасця – слёзы ў іх не льюцца, / Ад шчасця – хочацца ім пець [1, с. 191].* Своеасаблівым варыянтам выступае выражэнне згаданай сінтаксічнай пазіцыі ўласным назоўнікам, прычым Ніл Гілевіч нярэдка дапускае літарна-гукавую трансфармацыю паўторных лексем: *Сястра Крыстына, Крыся, Крыся, / Была пяршаначка ў сям’і. / І ў горад першая калісьці / Пайшла – на хлеб не ад зямлі [1, с. 166].* Такое частае з фармальнага пункту гледжання ўжыванне асабовага займенніка ці ўласнага назоўніка канцэнтруе ўвагу чытача на суб’екце апісання, актуалізуе яго. Прыём жа паўтору агульнага назоўніка дазваляе дэталізаваць апісанне. Так, за кошт паўтору лексемы “голад” у радках *“Яшчэ ў дварах іх – пуста і гола. / Зямлянка ў плеснях. Рызманы. / І – голад, голад, люты голад – / Як самы страшны след вайны”* [1, с. 166] паэт максімальна праўдзіва паказвае жахлівае пасляваеннае становішча сям’і Вячоркаў. Дапускае Ніл Гілевіч паўтор агульнага назоўніка і для больш вобразнай і яскравай характарыстыкі героя. Так, аўтару

несімпатичны Несцер Шалудзька, таму ў апісанне героя ён уключае паўтор лексемы “жаба”: – *Ён жаба рыжая – на выгляд! / І ростам – жабы не вышэй, / І вочы жабіны – навекат, / І рот, бы ў жабы, – да вушэй* [1, с. 263].

Мае месца ў мове рамана “Родныя дзеці” і паўтор выказніка, асабліва для паказу працяглага дзеяння ў межах часцей за ўсё адной прэдыкатыўнай часткі складанага сказа: *Ад гэных зорак прамяністых, / Што й позна ўноч і рана ўрань – / Гараць, гараць на абелісках – / Куды ні глянь, куды ні глянь!..* [1, с. 160]. З дапамогай паўтору выказніка ўзмацняецца і значэнне загаду: *Рабі дабро! Хоць нават коштам / Апошніх сіл, апошніх мук. / І не пытай: каму? завошта? / Рабі – без просьбаў і прынук!* [1, с. 173]. Аднак найбольшай частотнасцю ўжывання канструкцый з паўторамі вызначаюцца рэплікі герояў, аформленыя як дыялог. Напрыклад: *Кашуля сіня навывуск, / І паясок – на жываце... / Што ж, не карэнне драць на выспу... / – А як вы, дзядзька, жывяце? // – Пакуль што Бога не турбую. / Жыву... Магілу во гляджу...* [1, с. 171].

Варта адзначыць, што ў творы Ніл Гілевіч шырока выкарыстоўвае канструкцыі з паўторам, размяшчаючы іх як у межах дзвюх рэплік розных персанажаў, так і ў рэпліцы аднаго героя. Сінтаксічныя адзінкі першага тыпу ўласцівы дыялогам, звязаным нярэдка з запытаннем, і таму найбольш часта назіраюцца паўторы ў рэпліках, што аформлены па схеме “пытальны сказ – апавядальны сказ як адказ на пытанне”: – *Чакай, ты ... што? Ты – плачаш ? Аля! / – Ты ж бачыш... Плачу я, Сцяпан* [1, с. 267]. Варта заўважыць, што ў рэпліцы-адказе герой Ніла Гілевіча не ўжывае традыцыйных сцвярджалых ці адмоўных часціц **так** ці **не**: – *Тамаш, – апомніўся ён [Вячорка. – А. М.] нібы, – / Па-мойму, тут, дзе мы стаім, – / Была дарога на Сялібы? / Якраз ля гэтых во хваін?.. // – Была... І добрая дарожка! / – А ездзяць як туды? Наўкруг? / – Ніяк не ездзяць. А навошта? / Ад тых Сяліб сышоў і дух* [1, с. 251].

Паўторы ў рэпліках аднаго героя больш рэдкія, прычым яны тут, як правіла, не капіравальныя паўтарэнні, а канструкцыі, аформленыя Нілам Гілевічам спецыфічна і па-мастацку ўдала ў межах аднаго ці некалькіх сказаў. Напрыклад: *Я разумею, разумею – / Уздым культуры, рост патрэб... / Але... з іх кожны мае жменю – / І жменя цягнецца па хлеб!* [1, с. 243]. Паўтор выказніка ў рэпліках герояў Ніла Гілевіча звычайна выступае ў функцыі выдзяляльна-акцэнтнай і служыць для падкрэслівання семантычна важнага для паведамлення моўнага элемента. Мае месца паўтор выказніка і ў канструкцыі-адказе, якая належыць адной і той жа асобе. Напрыклад: *Ты за экранам сочыш зрэдку? / Прызнайся: згледзеў там хоць раз, / Як дзеці ў полі рвуць свірэнку / Ці гоняць статак на папас? / Не згледзеў, брат!..* [1, с. 243].

Паўторы даданага членаў сказа ў рамана “Родныя дзеці” больш рэдкія. Так, акалічнасць-паўтор у аўтарскай мове фігуруе пераважна ў двух няпоўных сказах: *Усё, чытач. Я стаўлю кропку. / Ах, не завершаны сюжэт? / Ну, што ж рабіць! Далей – ні кроку. / Далей – табу і заповед* [1, с. 268].

Паўтор дапаўненняў, хоць і рэдкі ў творы, вызначаецца тым, што сустракаецца пераважна ў лірычных адступленнях аўтара і аформлены ў выглядзе двух асобных клічных сказаў: *Ніякай сіле, ліху злomu / У сэрцы маці не забіць / Надзею: даць працяг жывому! / Надзею: песціць і любіць!* [1, с. 193].

Відавочна, што лексічны паўтор у рамана Ніла Гілевіча выступае адным з прыёмаў узмацнення эмацыянальнай выразнасці маўлення і адносіцца да фігур павелічэння аб'ёму выказвання. Сярод такіх фігур у “Родных дзецях” найбольш пашырана сінтаксічная анафара – “стылістычная фігура, паўтарэнне аднолькавых слоў, выразаў, гукаў (іх спалучэнняў) у пачатку вершаваных радкоў, строф або сказаў” [2, с. 19]: *А ўсё лясы ды пералескі, / Бары, дубровы ды гаі. / Бяроз і сосен пераблескі, Нязмоўчны шчэбет у галлі. // А ўсё пагоркі, ды лагчыны, / Ды касагоры, ды равы, / Сярод палеткаў – лугавіны, / У ціхіх поймах – паплавы. // А ўсё азёры ды азёрцы, / Бруенне рэчак, плыннасць рэк...* [1, с. 125]. Пашыраная як у аўтарскай мове, так і ў мове персанажаў анафара выконвае пераважна функцыю выдзялення семантычна важнага кампанента.

Частым у творы выступае і паўтор кампанентаў у канцы сказаў – эпіфара. Такая фігура назіраецца пераважна ў няўласна-простай мове герояў для ўзмацнення сэнсавага выдзялення пэўнай словаформы. Так, больш яркаму апісанню душэўнага стану Альжбеты Францаўны пасля таго, як дома не знайшла дачкі, садзейнічаюць уключаныя паэтам у кантэкст канструкцыі з эпіфарай: – *Мар’яна! – клікнула. – Мар’яна! – / І зразумела, што дарма: / Пасцель была не разаслана. / Дачкі няма! Яе няма!..* [1, с. 234].

Пашыраным у рамана “Родныя дзеці” з’яўляецца і анадыпложіс – экспрэсіўная фігура, у якой канец аднаго сказа паўтараецца ў пачатку другога. Анадыпложіс дазваляе перадаць развагі аўтара-грамадзяніна пра будучыню роднай зямлі: *Архаік? Я? Ды не, шаноўны! / І ты не вер яму, зямля! / Мне проста вельмі не ўсё роўна, / Што потым будзе тут – пасля! // Пасля мяне – праз трыццаць-сорак, / Праз сто і тысячу гадоў...* [1, с. 164].

Такім чынам, для мастацкага здзяйснення задумы Ніл Гілевіч часта ўключае як у аўтарскую мову, так і ў мову герояў рамана “Родныя дзеці” канструкцыі з лексічным паўторам членаў сказа і простых сказаў. Такія сінтаксічныя адзінкі, з’яўляючыся выразнымі моўна-выяўленчымі сродкамі, служаць для перадачы шматлікіх семантычных і суб’ектыўна-мадальных значэнняў і сведчаць пра моўнае майстэрства народнага паэта Беларусі.

Літаратура

1. Гілевіч, Н. Вечны матыў : Лірыка, паэмы, раманы у вершах / Н. Гілевіч. – Мінск : Юнацтва, 1994. – 271 с.
2. Сцяцко, П.У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П.У. Сцяцко, М.Ф. Гуліцкі, Л.А. Антанюк. – Мінск : Выш. шк., 1990. – 222 с.